

# שילוב אוריינות מידע בהוראה ובלמידה בבתי ספר יסודיים במערכת

## החינוך בישראל – חקר מקרה / סיגל בן עמרם

### תקציר

'אוריינות מידע' היא מערכת מיומנויות הנדרשת לזיהוי, איתור, הערכה, הפצה ושימוש במידע. אורייני מידע הם אנשים שלמדו כיצד ללמוד. הם מבינים כיצד המידע מאורגן, יודעים כיצד לאתר מידע דרוש וכיצד להשתמש בו ללמידה. כיום, נתפסת 'אוריינות מידע' כאחד הכישורים החיוניים ביותר לחיים בחברה המודרנית של המאה ה-21 והיא נחקרת בהקשר לתחומים רבים כגון חינוך, ספרנות, כלכלה, וחי יום-יום. במדינות רבות מתקיים דיון בהשתתפות אקדמיים ואנשי חינוך, אודות הדרך הנכונה לשילוב 'אוריינות מידע' בתכניות הלימודים. זאת לצד התלבטות, כיצד לקשר בינה ובין אורייניות נוספות, כגון 'אוריינות טכנולוגית' (ICT), 'אוריינות דיגיטלית' ו'אוריינות מדיה'.

בשנת תש"ע החלה לפעול בחינוך היסודי בישראל תכנית לימודים תחת הכותרת: 'התכנית הלאומית – התאמת מערכת החינוך למאה ה-21' (להלן 'תכנית התקשוב'). התכנית ביקשה להוביל לקידום של 'פדגוגיה חדשנית' בבתי הספר, תוך שילוב טכנולוגיית מידע ותקשורת (ICT) בתהליכי הוראה-למידה-הערכה (הל"ה). בשנים הראשונות לקיום התכנית, הצטרפו אליה בתי ספר יסודיים בלבד, ממחוז צפון ודרום ומישובים נבחרים במחוזות אחרים. בתי הספר שהצטרפו לתכנית התחייבו, בין השאר, לשלב בתכנית הלימודים שיעורים מקוונים, במסגרתם ירכשו התלמידים מיומנויות מחשב ואוריינות מידע. משרד החינוך פרסם מספר מסמכי מדיניות, שכללו את רשימת המיומנויות הנדרשות, לצד הנחיות מפורטות אודות דרכי ההוראה והלמידה שלהן.

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את מצב ההוראה והלמידה של אוריינות מידע בבתי ספר יסודיים בישראל. על מנת שנוכל להעמיק בניתוח הנתונים בחרנו לקיים את המחקר בגישת 'חקר מקרה' (Case Study) ולהשתמש בשיטת מחקר המשלבת כלים כמותיים עם כלים איכותניים (Mixed methods). במסגרת המחקר בוצעה השוואה, בין שני בתי ספר יסודיים-ממלכתיים, בעלי מעמד סוציו-אקונומי זהה ותשתית טכנולוגית דומה: בית ספר שהצטרף לתכנית התקשוב בשנת תשע"א, ובית ספר שלא הצטרף לתכנית התקשוב באותה עת.

כרקע לאיסוף הנתונים בוצע תהליך של ניתוח מסמכי המדיניות של תכנית התקשוב. ניתוח המסמכים סייע להבין מה היו הציפיות והדרישות של משרד החינוך מבתי הספר בהקשר למיומנויות מחשב ולאוריינות מידע.

איסוף הנתונים בבתי הספר התבצע במחצית הראשונה של שנת הלימודים תשע"ה (בחודשים נובמבר 2014 עד מרץ 2015). בסך הכול השתתפו במחקר 18 חברות צוות הוראה ו-263 תלמידי כיתות ה' ו' משני בתי הספר.

התלמידים נבדקו באמצעות כלי מחקר כמותיים - שאלון עמדות ומטלת ביצוע מתוקשבת. השאלון בדק את התפיסה העצמית של התלמידים אודות מידת שליטתם במיומנויות מחשב ואוריינות מידע. מטלת הביצוע נועדה למפות את רמת השליטה של התלמידים במיומנויות אלה בפועל. בעת ביצוע המטלה הופעלה תוכנת הקלטת מסך שהקליטה את הפעולות שביצעו

התלמידים על מסכי המחשב. סרטוני הווידאו שנוצרו באמצעות התוכנה, אפשרו לנו ללמוד על התנהגות המידע שלהם. צוות ההוראה, אשר באופן מקרי כלל נשים בלבד, נבדק באמצעות כלי איכותני – ראיונות חצי מובנים, במטרה ללמוד על שיטות ההוראה שהן נוקטות בתחום זה.

ניתוח ממצאי המחקר העלה כי קיימים הבדלים מועטים בלבד בין שני בתי הספר, הן ברמת ההוראה והן ברמת הלמידה. התלמידים בשני בתי הספר דיווחו כי רכשו יותר מיומנויות מחשב ומידע במסגרות אחרות, מאשר במסגרת הלימוד הבית ספרית. כמו כן דיווחו כי היקף הלימוד של מיומנויות מחשב בבית הספר היה גבוה מהיקף הלימוד של מיומנויות מידע. עם זאת, למרות שלמדו בבית הספר פחות מיומנויות מידע, התלמידים תופסים עצמם כבעלי שליטה גבוהה יותר במיומנויות מידע מאשר במיומנויות מחשב. בדיקת מטלת הביצוע המתקשבת העלתה כי תחושה זו אינה מדויקת, מאחר שלא נמצא קשר בינה ובין הצלחתם במטלה.

מודל SEM (Structural Equation Model) לניתוח משוואות מבניות, המחיש את מערכת הקשרים בין משתני המחקר הכמותי והצביע על התנהגות המידע של התלמידים, כגורם מתווך בין תפיסתם העצמית אודות מיומנויות המחשב ואוריינות המידע שלהם ובין הצלחתם במטלת אוריינות מידע.

ניתוח ממצאי מחקר צוותי ההוראה העלה כי ההנהלה בשני בתי הספר לא דאגה לפיתוח תכנית לימודים הולמת לא פיקחה על דרכי ההוראה של צוות ההוראה. רוב המורות עסקו במידה מועטה בלבד ובאופן לא מתוכנן בפיתוח אוריינות מידע בקרב תלמידיהן. מיעוטן הקדישו לנושא תשומת לב רבה יותר בהשוואה לעמיתותיהן, וממצאי המחקר מלמדים כי גישה זו מושפעת מן הרקע האישי, ההניעה, ההכשרה והמסוגלות העצמית של אותן מורות.

לסיכום, בחינת ההוראה והלמידה של אוריינות המידע בשני בתי הספר, החל מרמת תכנית הלימודים של משרד החינוך, דרך הוראת המורים ועד ללמידת התלמידים מצביעה על פער בין תפיסת התפקיד של המורים אודות חשיבות הקניית אוריינות מידע ובין העיסוק בנושא זה בפועל עם תלמידיהם. כמו כן נמצא פער בין התפיסה העצמית של התלמידים אודות רמת שליטתם באוריינות מידע ובין היכולות שהתגלו במטלת הביצוע.

ממצאי המחקר אינם תומכים בתפיסת משרד החינוך, שכל המורים מסוגלים לשלב בהצלחה אוריינות מחשב ומידע בהוראה ושהתלמידים שולטים באוריינות מידע ברמה הנדרשת על פי תכנית התקשוב.

אנו מאמינים כי, כפי שנמצא במחקרים שבוצעו במדינות אחרות, על מערכת החינוך הישראלית לפתח תכנית לימודים עצמאית לקידום אוריינות מידע. חשוב להכשיר מורים מקצועיים שילמדו את הנושא במסגרת שיעורים ייעודיים לנושא זה.

**מספר מיון בספרייה:**

בן-עמר. של תשע"ח

**מספר מערכת:**

002492773